

часних умовах є гідною альтернативою іншим підходам до організації стратегічного аналізу, які найчастіше трапляються в економічній літературі (розподілена та централізована системи).

Література

1. **Лафта Дж.К.** Теория организации : учебн. пособие / Дж. К. Лафта. – М. : Изд-во ТК "Велби", Проспект, 2003. – 416 с.
2. **Современный** супермаркет : учебник по современным формам торговли. – 3-е изд., [перераб. и доп.]. – М. : Изд-во "Жигульского", 2003. – 336 с.
3. **Шершньова З.Є.** Стратегічне управління : навч. посібн. / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. – К. : Вид-во КНЕУ, 1999. – 384 с.
4. **Редченко К.І.** Стратегічний аналіз у бізнесі : навч. посібн. / К.І. Редченко. – 2-ге вид., [перероб. і доп.]. – Львів : Вид-во "Новий Світ – 2000"; "Альтаір – 2002", 2003. – 272 с.

***Пидлыпная Р.П.* Адаптация организации стратегического анализа к структуре управления торговым предприятием**

Исследовано организацию стратегического анализа к структуре управления торговым предприятием, выяснены типы организационной структуры предприятия, определено составляющие части организационной структуры управления и предложена его модель.

Ключевые слова: стратегический анализ, организационная структура управления, стратегические хозяйственные подразделения.

***Pidlupna R.P.* Adaptation of strategic analysis organization to management structure of mercantile establishment**

It is investigated the organization of strategic analysis to the governance structure of commercial enterprise, it is clarified types of enterprise organizational structure, and it is defined the components of organizational management structure and it is offered its model.

Keywords: Strategic analysis, organizational management structure, strategic business units.

УДК [330.101:331.522.4]/(477)

Здобувач Г.В. Река – Львівська КА

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Розглянуто структуру інтелектуального капіталу і взаємозв'язок окремих його елементів. Проаналізовано основні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу, що дало змогу запропонувати власне трактування категорії "інтелектуальний капітал".

Ключові слова: інтелектуальний капітал, елементи інтелектуального капіталу, людський капітал, структурний капітал.

Постановка проблеми. Сталий розвиток вітчизняної економіки можливий лише за умови ефективного використання якісно нового джерела економічного зростання – науково-технічного прогресу, пов'язаного із впровадженням у виробництво передової техніки та новітніх технологій. За таких умов визначальним чинником соціально-економічного розвитку стають освіта, наукові знання, компетентність, професіоналізм та інші унікальні творчі задатки людини, тобто її інтелектуальний капітал. Це актуалізує дослідження концептуальних теоретико-методологічних підходів до визначення інтелектуального капіталу.

Вагомий внесок у дослідження проблем інтелектуального капіталу, а саме у розкриття його сутності, структури, формування, розвитку та управління,

зроблено у працях зарубіжних учених – Л. Едвінсона, В. Іноземцева, М. Мелуна, І. Нонаки, П. Салівана, Т. Стюарта, Г. Текючі, Д. Тіса, а також сучасних вітчизняних економістів – В. Базилевича, Г. Башнянина, О. Бутніка-Сіверського, В. Гейця, О. Кендюхова, А. Чухна та ін. Однак сучасний економічний розвиток потребує пошуку нових підходів до визначення інтелектуального капіталу і окреслення його структури.

Методика досліджень. Метою цього дослідження є з'ясування сутності інтелектуального капіталу, виокремлення основних його елементів і визначення місця та ролі у розвитку вітчизняної економіки.

Результати дослідження. У дослідженні інтелектуального капіталу виділяють три теоретико-методологічні підходи, які узагальнюють наявний теоретичний матеріал з цієї проблематики, а саме: структурний, функціонально-структурний та термінологічний [1, с. 28].

Сутність першого підходу полягає у спробах дати визначення інтелектуального капіталу через розкриття його структури. Одні з перших дослідників інтелектуального капіталу Л. Едвінсон та М. Мелуна на підставі досліджень, здійснених у шведській страховій та фінансовій компанії "Скандія", виділили основні складники інтелектуального капіталу: "людський капітал" (human capital) та "структурний капітал" (structural capital). Своєю чергою, до складу структурного капіталу належить "споживчий (клієнтський) капітал" (customer capital). Автори зазначають, що кожна з цих форм капіталу породжена людськими знаннями і саме їхня сукупність визначає приховані джерела цінностей, які надають компанії нетрадиційно високу ринкову оцінку. Таким чином, в інтерпретації Л. Едвінсона і М. Мелуна інтелектуальний капітал – це сума людського та структурного капіталів [2, с. 11].

Цей підхід у визначенні інтелектуального капіталу поділяє американський економіст Т. Стюарт. У своїй праці "Інтелектуальний капітал. Нове багатство організацій" він вважає, що основними складниками інтелектуального капіталу, окрім людського капіталу, структурного та споживчого, є організаційний капітал (organizational capital), інноваційний капітал (innovation capital) та процесний капітал (process capital) [3, с. 256].

Людський капітал складається з набутих знань, навичок, мотивацій і енергії, якими наділені індивіди і які використовуються протягом певного періоду для виробництва товарів і послуг. При цьому важливого значення набуває освіта, яку розглядають як інвестиції у людський капітал – поряд з такими детермінуючими його чинниками, як охорона здоров'я, міграція, пошук інформації та ін. Виокремити в цьому комплексі складників людського капіталу тільки освіту, визначаючи її кількісно, досить важко; вона є невідчутним, нематеріальним чинником.

До структурного капіталу відносять бази даних, списки споживачів, персоналу компанії, а також торгові марки та організаційні структури.

Споживчий (клієнтський) капітал – це наявні та майбутні споживачі товарів або послуг компанії. Цей складник інтелектуального капіталу відображає також спроможність фірми задовольнити потреби та запити своїх клієнтів. Споживчий капітал ще називають "капіталом відносин" компанії зі споживачами її продукції. Л. Едвінсон запропонував включити у поняття споживчого капіталу також і постачальників.

Організаційний капітал – це зібрана воедино компетентність та система, що дає змогу реалізувати здатність компанії щодо інвестицій (їх залучення та розміщення), а також організаційні можливості у створенні капіталу. Організаційний капітал складається з процесного та інноваційного.

Інноваційний капітал – це здатність до оновлення фірми, яку захищено комерційним правом, а також інші нематеріальні активи та цінності, наприклад, відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, які можуть становити комерційну таємницю.

Процесний капітал – це сукупна вартість процесів як тих, які створюють вартість, так і тих, які її безпосередньо не створюють, а слугують допоміжним чинником.

Ми вважаємо, що структуру інтелектуального капіталу можна доповнити об'єктами інтелектуальної власності, які є складовими елементами інноваційного капіталу. Адже використання інтелектуального капіталу фірмою досить часто відбувається через залучення у виробничі процеси об'єктів промислової власності та авторського, і суміжного з ним, права залежно від видів об'єктів інтелектуальної власності.

Розглянувши структурний підхід у дослідженні інтелектуального капіталу, варто наголосити на тому, що інтелектуальний капітал хоча і має свою будову, проте не складається з окремих чітко окреслених частин, а формується і функціонує через їхню взаємодію. Відтак важливим у дослідженні є структурно-функціональний підхід.

З погляду практичного використання, значущість структурного капіталу, порівняно з людським, пояснюють тим, що, на думку Т. Стюарта, "структурний капітал організовує ("упаковує") людський капітал так, щоби ним можна було користуватись знову і знову, подібно до того, як штамп робить нові і нові відбитки" [3, с. 76-77]. Він, на відміну від людського капіталу, значно легше піддається капіталізації. Можна купити патент, ліцензію, найняти висококласного фахівця, проте не можна заборонити співробітнику розробляти інновації для іншої фірми чи компанії, яка може бути конкурентом цій, або не дати можливості використовувати набуті знання, навички й уміння поза межами організаційної структури, у межах якої їх було отримано.

Важливе місце у концепції Т. Стюарта займають "неявні знання", тут можна побачити певні аналогії з дослідженнями І. Нонаки та Г. Текючі [4]. Дослідники визначають, що однією із цілей компанії є управління структурним капіталом, тобто надання неявному знанню (*implicit knowledge*) форми очевидних знань (*explicit knowledge*). Річ у тім, що люди знають більше, ніж думають і говорять. За багато років вони опановували великим запасом даних, умінь, навичок, причому значні інтелектуальні ресурси існують на підсвідомому рівні. Завдання компанії полягають у тому, щоб за допомогою структурного капіталу виявити ці знання і надати їм форми, а пізніше – ефективно їх використати.

У цьому процесі Т. Стюарт наголошує передусім на верифікації неявних знань, тобто перевірки їх якості та результативності. Відтак процес їх виявлення і формалізації здебільшого має аналітичний характер, а не інтуїтивний, як у японській моделі створення організаційного знання. Діяльність фірми повинна починатись не із закупівлі найновішого програмного забезпечення, корпоративних систем, налагодження електронних мереж або перепідготовки персоналу

організації. Насамперед, на думку Стюарта, необхідно об'єктивно оцінити людський капітал компанії, "інвентаризувати" інформаційні ресурси, явні та неявні знання, якими володіє персонал фірми. Зробити це дає змогу нескладна схема, відповідно до якої увесь персонал потрібно поділити на чотири групи за критерієм – "замінність" та "віддача" (рис.) [3, с. 91].

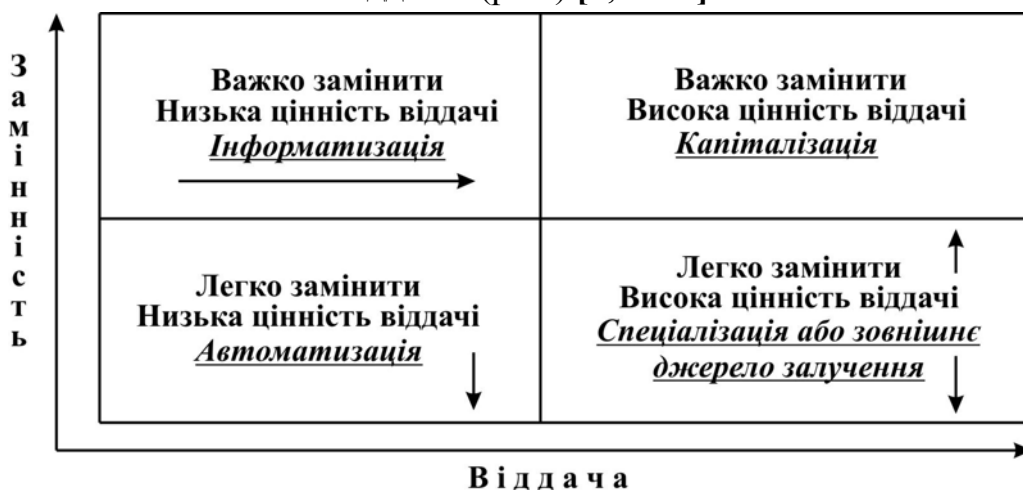

Рис. Модель динаміки людського капіталу за Т. Стюартом

До першої групи потрібно віднести малокваліфікованих робітників, яких умовно можна розмістити у лівому нижньому куті. До другої групи, яку зображено у лівому верхньому куті, можна зарахувати кваліфікованих співробітників, контролерів якості, аудиторів, досвідчених секретарок та ін. Їм не легко знайти заміну, проте їхня робота не є визначальною у привабливості продукції фірми для споживачів. До третьої групи, яку автор розмістив у правому нижньому куті, належать працівники зі специфічними вміннями та навичками, наприклад, дизайнери для ефектного упакування товару або фахівці з реклами, однак і їх можна замінити. І насамкінець, до четвертої групи (правий верхній кут) входять справжні професіонали, роботу яких важко переоцінити. Це можуть бути науковці, які займаються спеціальними розробленнями для компанії, торговельні представники, котрі прекрасно вивчили кон'юнктуру привабливого сегменту ринку тощо. Саме таких спеціалістів замінити у короткотерміновому періоді досить важко, адже їх професіоналізм та унікальні здібності забезпечують конкурентні переваги фірми.

Отже, що структурний капітал забезпечує умови, які стимулюють людський капітал створювати, а згодом – капіталізувати знання. Цим самим, структурний капітал та людський капітал не тільки взаємопов'язані, але й велика їхня частина, яка характеризує адміністративні та комерційні рішення, входить у структурний капітал.

Компоненти нематеріальної частини структурного капіталу, які визначають відносини фірми та її клієнтів, належать до клієнтського капіталу.

Доповнюючи один одного, складники інтелектуального капіталу компанії формують її ціну у процесі комерціалізації. Характерно для наукомістких фірм є те, що комерційні знання та навички у бізнесі доповнюють технічні інновації, які створює людський капітал, взаємодіючи з іншими складниками інтелектуального капіталу.

На сьогодні, за дослідженнями таких відомих економістів із цієї проблематики, як П. Салівана та Д. Тіса, основним джерелом ціни наукомістких компа-

ній є інтелектуальний капітал [5, 6]. У минулому було три умови для досягнення успіху в підприємстві. По-перше, чи існує потреба в інновації, по-друге, чи ця інновація має право об'єкта інтелектуальної власності, по-третє, чи її буде використано на ринку раніше конкурентів. Тепер можна набагато швидше і з більшим успіхом комерціалізувати технологію, ніж розраховувати на усі три умови. Тому фірма концентрує свої зусилля на інфраструктурі, яка забезпечує першу умову – створення інновації. Ціна фірми формується з двох джерел: інновацій, які є результатом взаємодії людського капіталу та структурного капіталу і які стають власністю фірми після набуття статусу об'єктів інтелектуальної власності (матеріальні активи), а також комерційних нематеріальних активів. Ці два види активів комерціалізуються на ринку під час продажу продуктів та послуг компанії.

Термінологічний підхід у дослідженні інтелектуального капіталу представлено у праці Е. Брукінга "Інтелектуальний капітал. Основний актив підприємства третього тисячоліття", у якій дослідник визначає інтелектуальний капітал як "термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може сьогодні існувати" [7, с. 30]. У цьому визначенні, за винятком трактування інтелектуального капіталу як нематеріального активу, не розкривається його категоріальна економічна сутність. Крім цього, згідно з визначенням, якщо компанія на сьогодні може існувати без будь-яких наявних у неї об'єктів інтелектуальної власності, то їх до інтелектуального капіталу відносити не варто. Навряд чи з таким підходом можна погодитись.

Дещо спрощено з теоретико-методологічних позицій підходять до розуміння інтелектуального капіталу дослідники Д. Клейн і Л. Прусак, визначаючи інтелектуальний капітал як "інтелектуальний матеріал, формалізований і зафіксований, який використовується для виробництва більш цінного майна" [3, с. 67]. Хоча тут і розкривається економічна сутність інтелектуального капіталу як певного інтелектуального матеріалу, який використовується для виробництва ціннішого майна, проте окреслення його тільки як "матеріалу формалізованого і зафіксованого" не можна вважати науково обґрунтованим. Якщо свідомо сформована корпоративна культура не зафіксована і неформалізована, але створює умови для реалізації творчих здібностей персоналу з метою створення нової технології або інтелектуального продукту, то ми вважаємо, що її варто відносити до елементів інтелектуального капіталу фірми. Правомірним щодо цього буде і те, коли говорити про компетентність персоналу, тобто про професійні знання й уміння співробітників, не зафіксовані документально, тобто неформалізовані. У цьому формулюванні переплітаються поняття "явні знання" та "неявні знання", які варто розглядати у контексті такого складника інтелектуального капіталу, як "людський капітал", про що було обумовлено вище.

У межах термінологічного підходу можна зазначити спроби вітчизняних науковців дати визначення цієї категорії. Зокрема, О. Бутнік-Сіверський, обґрунтовуючи теоретичний аспект інтелектуального капіталу, зазначає, що це один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу й одночасно відтворює характерні лише йому специфіку і особливості. Далі дослідник в основу свого трактування цієї категорії ставить інтелектуальний продукт: "інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності отримання прибутку (додаткової вартості)" [8, с. 26].

На наш погляд, більш вдалим є визначення інтелектуального капіталу, яке запропонував інший вітчизняний дослідник О. Кендюхов. Розглядаючи гносеологію інтелектуального капіталу та спираючись на функціональний підхід, науковець подає таке визначення цієї категорії: "інтелектуальний капітал – це здатність створювати нову вартість інтелектуальним ресурсам підприємства, представлених людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними ним самостійно або залученими зі сторони як засоби створення нової вартості" [1, с. 31].

Висновок. Отже, розглянувши та проаналізувавши різні теоретико-методологічні підходи у дослідженні інтелектуального капіталу, ми пропонуємо таке визначення цієї категорії у контексті проблематики економічної теорії: інтелектуальний капітал – це сукупність інтелектуальних ресурсів людей, підприємств та організацій (знання, уміння і творчі обдарування індивідів, їхній освітньо-кваліфікаційний рівень, об'єкти інтелектуальної власності, машинні інтелектуальні засоби, організаційні структури), які є результатом попередньої творчої діяльності людини і яких використовують суб'єкти підприємництва для виконання поставлених цілей.

Література

1. **Кендюхов О.** Гносеологія інтелектуального капіталу / О. Кендюхов // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 16-26.
2. **Edvinsson L.** Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M.S. Malone. – New-York : Harper Business, 1997. – 225 p.
3. **Stewart T.A.** Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / T.A. Stewart. – New-York – London, 1999. – 280 p.
4. **Nonaka I.** The Knowledge-Creating Company. How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation / I. Nonaka, H. Takeuchi. – New-York : Oxford university press, 1995. – 284 p.
5. **Sullivan P.H.** Profiting from Intellectual Capital. Extracting Value from Innovation / P.H. Sullivan. – New-York : John Wiley & Sons, 1998. – 336 p.
6. **Teece D.J.** Managing Intellectual Capital: Organizational, Strategic, and Policy Dimensions / D.J. Teece. – New-York : Oxford University Press, 2000. – 312 p.
7. **Brooking A.** Intellectual Capital. Core Asset for the Third Millennium Enterprise / A. Brooking. – London : Internantional Thomson Business Press, 1996. – 224 p.
8. **Бутнік-Сіверський О.** Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16-27.

Рэка Г.В. Теоретические основы исследования интеллектуального капитала

Рассмотрена структура интеллектуального капитала и взаимосвязь отдельных его элементов. Проанализированы основные теоретико-методологические подходы к определению сущности интеллектуального капитала, что дало возможность предложить собственную трактовку категории "интеллектуальный капитал".

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, элементы интеллектуального капитала, человеческий капитал, структурный капитал.

Reka G.V. Theoretical bases of research of intellectual capital

The structure of intellectual capital and relationship of his main elements is considered in the article. We analyze the basic theoretical and methodological approaches to determine the nature of intellectual capital, which has made it possible to offer its own interpretation of the category "intellectual capital".

Keywords: intellectual capital, elements of intellectual capital, human capital, structural capital.